

ירושלים שלי

ערב בית אב"א 28.6.011

בן-ציון יהושע

ירושלים של ילדותי הייתה בנויה מעגל בתוך מעגל – הבית, החצר, השכונה והעיר ירושלים. עין אחת צוחקת והשנייה בוכה. החצר של ילדותי הייתה בימת החזיון של החיים. שמחה ועצב, קולות צחוק וזעקות של עצב ויגון. במרכז החצר עמדו המטבחים שצמחו כפצעי בגרות עם גגות פח ובתוכם פרימוסים גועשים. מטבח מטבח ותבשיליו. מטבחי הבוכרים הפיצו את ריחות האושפילאון. מטבחי האשכנזים השיטו לחלל את ריחות הגעפילטע פיש והצ'ולנט. מעל הפתילות שהעלו ריחות מרדימים של נפט התבשלו הסופריטו והמג'דרה ונאפו הבוריקיטס ובלילות שבת עלו מהם ריחות של חמין שכללו מעיים ממולאים ופסוליה המתבשלת לצד רצועות בשר, מעיים ממולאים בטחול, עצם רבודה בלשד, תפוחי אדמה וביצי חמינדוס חומים. בציר הדגים שטו והתבשלו על אדי הסמובר סרדינים טריים מימה של יפו והעלו ניחוחות של פלפל שחור והרבה קינמון עד שהעצמות נימוחו בפה. במטבחים אחרים קיפצו על מחבתות זרעונים וקליות הקרויים בפי העם פפיטס. ילדים התקהלו בחצרות סביב זוגות נעליים שאותן צחצחו ומירקו לכבוד שבת. צליל מתוק של מכתשי נחושת צלצל ובקע והדהד בדנדונים וריחות התבלינים המתנפצים מלאו את חלל האוויר. ריחות תבשילי השבת של כל עדות ישראל נישאים ועולים למרומים, מתמזגים זה בזה ומסירים מחיצות, מתלכדים ומוליכים את עם ישראל לקראת שבת המלכה.

מעבר לרחוב הופיע כדרכו מדי ערב שבת מולא מאיר שמש, כרוז השכונה, לבוש קפטן משי לבן ונעליו מבהיקות. תקע והכריז שבת! שבת! שבת! לשמע קריאותיו נסגרו החנויות על מנעול ובריה וכהרף עין ירדה השבת על השכונה. אני הילד צועד לצד אבי ובידינו ענפי בשמים שהדיפו את ריחם למרחוק. ירושלים של מטה לבשה נשמה יתירה, הכניפה, ונישאה מעלה מעלה.

בשכונת הבוכרים למדתי שיעור מאלף אחד. לא רק לעושר יש דרגות של עשירים יותר ועשירים פחות. כאן למדתי כי גם לעוני יש דרגות. העניים ביותר הם אלו שלא היו שמחים בחלקם. נדמה היה לי שאנו העשירים בשכונה. ממרחק השנים אני יודע כי היינו דלפונים אך שמחים בחלקנו.

גדלתי בבית של מספר סיפורים ורוחו שורה עד עצם היום הזה על כתיבתי. אבא מספר הסיפורים בעיצומו של החורף. כל המשפחה מתכנסת מתחת לשמיכה גדולה. רק אימא

מנוזלת ומשתעלת, רצה הלוך ושוב למטבח שבחצר וחולטת תה ירושלמי מתוך מן הסמובר. מוזגת סחלב חם שעליו זרתה אבקת קינמון, פירורי קוקוס, צנוברים ואגוזים כתושים. אבא שתה תה מתוך קערות עמוקות, גנח גניחות של הנאה. גדלתי בבית של אימא צדקת הצמה בימים שני וחמישי ומתפללת השכם והערב ליד המזוזה לשלום העולם. אימא הבינה אל נכון את מצבנו. זכור לי ליל סדר של מלחמת העצמאות, שהתקיים בנו 'הא לחמא עניא'. אימא טיגנה קציצות חובזה כמנה עיקרית לליל הסדר. נדמה לי שזה המעדן הנפלא ביותר שאכלתי מעודי בליל הסדר. אימא לא הייתה אישה מן העולם הזה. היא באה מהעפרונים, מהיונים, מהצוללות ומרוחותיה של ירושלים. בוקר בוקר היא קמה בשלוש, הדליקה את מנורת הנפט, נטלה בקפידה את ידיה והתעטפה בשאל לבן עשוי צמר כבשים והתייחדה שעה ארוכה מול המזוזה בתפילת יחיד מאולתרת... לאחר מכן היא לשה את הבצק, נתנה לו לתפוח ורדתה אותו בתנור. הרחתי באימא את ריחות הלחם הטרי ושרף העצים הבוערים. מסינרה הפרחוני עלו ריחות של דייסת סחלב חם, שזרו עליה קורט קינמון, זנגוויל, ציפורן ורסק אגוזים וקוקוס. היא לא רק עסקה במיסטיקה אלא גם הייתה רופאה עממית לשכנים שלנו. היא ידעה לבחוש סמי מרפא, וידעה סודו של חוקן משחרר וכוסות רוח למי שחי. היא ידעה להשקות במי סוכר כסגולה נגד פחדים. רופאה של גוף ונפש. זאת האישה היודעת לומר כי חייו של אדם הם דרך קצרה המשתרעת בין שני בכיות – בכי ראשון אנו בוכים בבואנו לעולם ובכי שני הוא בכי הפרידה של ההולכים אחרי הארון.

אימא לא הייתה אישה מן העולם הזה. היא באה מהעפרונים, מהיונים, מהצוללות ומרוחותיה של ירושלים. פעם משכתי בסינרה ושאלתי: אימא, למה את מאכילה את היונים והעפרונים? למה הן לא מחפשות מזון בעצמן? והיא צבטה על לחיי צביטה של אהבה ואמרה: בעלי הכנף הן נשמות אבודות המחפשות תיקון. הן תלויות בין שמים וארץ ועדיין לא נפתחו בפניהן שערי גן עדן. הנשמות נעות ונדות בעולם עד ששערי שמים ייפתחו בפניהן. או אז הן יזכרו לטובה את הבית שלנו, את החצר שלנו, את השכונה שלנו ואת ירושלים האהובה שלנו ויבקשו עלינו ברכה. כשהיונים והעפרונים ייעלמו מן העולם גם בני אדם לא יהיו קיימים עוד".

קהל יקר, משפחתי היקרה, סופרים משוררים וחוקרי ספרות מיפגש זה לא בא למעני אלא למען עירנו ירושלים. כל חיינו אנו גרים בה ועודנו מתגעגעים אליה. דמות אחת יקרה מפז, אהובת נעוריי, רעייתי תקוה לבית בן-אליהו, נעדרת בערב זה והותירה געגוע בליבי אל מה שהיה ולא ישוב עוד לעולם. על משקל דבריו של ר' עקיבא על רחל אשתו אומר: כל שיצרתי - שלה הוא!"

הרעיון לערב הזה נולד אצל חברי ובן עדתי יצחק בצלאל שתהם רבות לערב זה. עד מהרה הטו שכם במרכז אב"א ובראשם חברי מזה עשרות שנים שלמה חי חזק, נשיא אב"א, ולצדו חברי מילדות אהרן מתת-טוב והמזכירה שושנה. חברי-אחיי המשוררים בלפור

והרצל חקק והסופר אורציון ישי הלכו עמי יד ביד מזה ארבעים שנה. חוקרת הספרות נורית גוברין נקשרה ליצירתי וכתבה והרצתה עליה. צילה זן-בר-צור היא קרובת משפחה ויש בה את הגנים הבריאים של מספרת סיפורים. נורית שוהם הנעימה לנו מזמירותיה שכולן שיר הלל לעירנו ירושלים.

תודה לכל אחד ואחת מכם ותודה לכולכם גם יחד. ואתם קהל יקר, תודה לכם מעומק הלב על שבאתם לקחת חלק בערב זה. אהבתי שלוחה לכם.

מיכאל בן סימון מספר הסיפורים

אבא מספר הסיפורים בעיצומו של החורף. כל המשפחה מתכנסת מתחת לשמיכה גדולה. רק אימא מנוזלת ומשתעלת, רצה הלוך ושוב למטבח שבחצר וחולטת תה ירושלמי מתוך מן הסמובר. מוזגת סחלב חם שעליו זרתה אבקת קינמון, פירורי קוקוס, צנוברים ואגוזים כתושים. אבא שתה תה מתוך קערות עמוקות, גנח גניחות של הנאה. הוא פונה לצעיר שבבנים בכינוי 'בובו'. לאימא הנמלה העמלנית קרא 'פְּלוֹמָה קְרִידָה'. והיא הצייתנית השיבה לו בכבוד הראוי 'סְנִיֹר פְּדָרָה/ על ראשי ועל עיני'.

יחסו האמביוולנטי לסימון, שמצד אחד היה קומוניסט שרוף ומצד שני היה עובר לפני התיבה ושר בלאדינו. הוא מטיף לאברך יששכר: אזנו, תלמד מאחריך סימון, תשמע איך אחיך שולט בלאדינו ומזמר רומנסרו וחזנות של ספרדים, מחייה נפשות. ואתה, בר מינן, עוד מעט תשכח גם את העברית שלך". בסתר ליבו ציפה שסימון יתפכח יום אחד מחלומותיו הבולשביקים ויוסמך לרבנות כאבות אבותיו הספרדים: 'אֵיל רִיאֹ פֶּאסָה, לָה אַרְיֵנָה קִידָה', הנהר זורם והחול נשאר.

דיוקנה של האם

בוקר בוקר היא קמה בשלוש, הדליקה את מנורת הנפט, נטלה בקפידה את ידיה והתעטפה בשאל לבן עשוי צמר כבשים והתייחדה שעה ארוכה מול המזוזה בתפילת יחיד מאולתרת... לאחר מכן היא לשה את הבצק, נתנה לו לתפוח ורדתה אותו בתנור. היא לא רק עוסקת במיסטיקה אלא גם רופאה עממית היודעת לבחוש סמי מרפא, ויודעת סודו של חוקן משחרר. היא ידעה להשקות במי סוכר כסגולה נגד פחדים. רופאה של גוף ונפש. זאת האישה היודעת לומר כי חייו של אדם הם דרך קצרה המשתרעת בין שני בכיות – בכי ראשון אנו בוכים בבואנו לעולם ובכי שני הוא בכי הפרידה של ההולכים אחרי הארון. אומר המספר, שזכה לכינוי 'צ'יקו': הרחתי באימא את ריחות הלחם הטרי ושרף העצים

הבוערים. מסינרה הפרחוני עלו ריחות של דייסת סחלב חם, שזרו עליה קורט קינמון, זנגוויל, ציפורן ורסק אגוזים וקוקוס".

אימא הייתה הטרובדור של אלוהים בירושלים. כמו מערכת היחסים המוזרה שלה עם אבא, היא אהבה את אלוהים וגם כעסה עליו. הייתה זאת מערכת יחסים של קח ותן. הוא מילא את משאלות ליבה והיא בתמורה צמה והתפללה וחילקה לעניי ירושלים את מעט הכספים שלקחה ללא רשות ממגירת הכסף בחנותו של אבא. בימים שני וחמישי באשמורת האחרונה שתתה חלב חם, שזרתה עליו קמצוץ מלח ופירורי מצה וכל היום צמה והתפללה ליד המזוזה שלה. היא צעדה בסמטאות הקמורות והאפלוליות של העיר העתיקה, בדרכה אל הכותל המערבי. ראשה עטוי 'יִזְמָה' שחורה ולגופה שמלת קטיפה בגוון של דמדומי ערב, שהבליטו את צחור פניה, ששיוו לה מראה של אלמנה יוונייה בהרי מקדוניה. האהבות והשנאות שלה שיקפו כמו ראי אותה, את אלוהים ואת מערכת היחסים שלה עם אבא והמשפחה. היא הרובצת במטבח גם בסעודת ליל שבת כדי למזוג מעדנים לבני משפחתה. פעם אחת ויחידה היא מורדת בבעלה ואוסרת עליו לשיר 'אשת חיל'. מהי אותה אשת חיל? אישה-שפחה, גם אם, גם עקרת בית, גם פלחית בשדה וגם בעלת 'בסטה' בשוק וגם מחנכת את ילדיה ובאותה שעה ממש יושב הבעל בשער העיר, שמח וטוב לב, מעשן נרגילה, לוגם כוסית ערק, אוכל פיפינו ואומר לחבריו: 'באמת, שתהיה בריאה, איזו אישה טובה יש לי. ממש אשת חיל! מוטב שאמות, אומרת היא, ולא אהיה אשת חיל!'

במבוכתו הרבה מהמרד שמכריזה עליו פלומה אשתו, הוא המובס דואג לתדמיתו ואומר לילדיו: "ואתם שלא תלמדו מאישה שאינה נהגת בכבוד הראוי בבעלה... כפרת עוונות... כפרת עוונות... אנחנו הגברים מנהלים את העולם, אבל הנשים מנהלות לנו את החיים... מוטב שאלך לישון על בטן ריקה". הוא מעניש את העולם והולך לישון רעב. עם זאת היא שומרת על כבודו של סניור מיכאל בעלה. כשסימון מתחצף ושואל את אמו: "תגידי איך את סובלת אותו? את בכלל אוהבת אותו?" היא משיבה חד וחלק: לוקו, בסטה, אתה משוגע. איך אתה לא מתבייש. אבא נשאר אבא גם אם הוא רגזן. כל השכונה מעריצה אותו והולכת אחריו כמו צאן אחרי רועה. רק בבית שלו מתייחסים אליו כפי שאתם מתייחסים. אבא נשאר אבא ובעל נשאר בעל, גם אם הוא עומד על הראש". סיפור האהבה-שנאה שלה עם סניור מיכאל היה בו מטעם הנתינה ומטעם הקבלה. הבלקון היה גשר בין הבית לשמים וגשר בין אימא לאבא. גשר רומנטי שניהלו שני טיפוסים קוטביים כל כך משני צידי החבל. היא שלשלה בוקר בוקר את סל הקש הגדול והוא מילא אותו במיטב הירקות והפירות שטל בוקר ונקטר שחרית היה נסוך עליהם. היא העלתה את הסל אל הבלקון, כאילו העלתה משאלת לב. היה זה סיפור אהבה יומי עם רגעים של חסד בין

אדון למשרתת, שאורכם כאורך החבל שחיבר ביניהם. היא שלשלה אליו את סל רצונותיה והעלתה סל גדוש של נכונות ורוח טובה מצדו. היא משלשלת סל קש גדול ומושכת את החבל בעיניים זורחות, כמו מנחה שהעלו הקדמונים למרומים. עין ירוקה אחת שלה נעוצה בפרי השדה והגן ועין ירוקה אחרת חייכה בתודה לאבא. סיפור אהבה משני צידי החבל.

היא האימא השרה שירי יגון בכסות של שירי ערש: 'דוֹרְמָה דוֹרְמָה/ מִי אֶלְמָה דוֹנְיָאָה' (נומה, נומה, נשמת)

כדי לשמור על שלימות הבית שמצד אחד התנהל על-ידי האב השמרן, שביקש לשמור על ערכי המסורת בין כותלי הבית, ביקש שבנותיו יגיעו בבתוליהן לבית בעליהן ושהבנים יניחו תפילין ויתפללו ובעיקר שיפנו אליו בגוף שלישי ובליל שבת ינשקו את כף ידו ויקבלו את ברכתו. האדם האידיאלי מבחינתו – לא כולל אותו – הוא אדם שפוף וכנוע. הוא אוסר על הילדים לפצות פה בפני אורחים מבלי שיקבלו את רשותו. מצבן של הבנות גרוע שבעתיים. הן עוזרות הבית ברחביה המביאות לו בסוף החודש את משכורתן אך אינן מדווחות דיווח אמת. מצד שני הוא פוקד בהסתר את השכנה אסתר הגנבת. היא יודעת ומעלימה עין. כשהשכנה באה לספר לה על מעלליה היא אומרת: 'שיהיה לו לבריאות ושיניח לי' (ממש תשובה פולנית). האימא גם מחפה על ילדיה. לשאלתה אם התפללו, היא משיבה תשובה ירושלמית ספרדית: 'איזו שאלה!' והוא קיבל זאת כתשובה חיובית. האם מבינה היטב את המתרחש בעולם והיא מאפשרת לבנות להתגנדר ולצאת לנשף ריקודים או לסרט רומנטי, כשהן מצטבעות בהגזמה כמו קאראטוניה, מסכת פורים. כשהאב מקדים לישון היא מסובבת את המחוגים שעתיים אחורה. כשהוא מתעורר להשתין הוא בוחן את השעון ויודע כי השדים הרעים עדיין לא יצאו מהבקבוק והמעשים הרעים של הבנות לא החלו.

כשהאחים רבים על רקע אידיאולוגי וסימון הקומוניסט פוצע את אחיו החרדי, האם חסרת האונים זועקת "וי דימי וי דימי, אליהו הנביא. בסטה. קין הורג את הבל אחיו. המן הרשע. עמלק. פרעה... אני לא מגדלת משפחה נורמלית, אני מגדלת בית משוגעים שלם. אלוהים ברא את הבעיות כדי שבני אדם ילמדו להתמודד איתן. היא מרגיעה את עצמה. כשהיא כועסת על סימון היא קוראת לו: "קלבסה תשתוק". היא גם הייתה מפנה לבית השימוש שבקצה החצר את דליי השתן המהבילים, ששבו והתמלאו כאילו היינו מבשלת שיכר. כששמעה או ראתה דברים קשים. היא אמרה בקול רועד: סְנִיֹר דִּי אֶל מוֹנְדוֹ, חס ושלום, אליהו הנביא אליהו הנביא.

היחיד שיודע לנצל את חולשתה של האם הוא הילד של ברירת מחדל, המקום זעקות כדי ליהנות מהגנתה ששל האם. היא תוקפת למענו את האברך יששכר חמור גרם ואומרת: 'בסטה, דשה לו, די הנח לו...אנחנו הספרדים אולי לא מצליחים לקיים את כל המצוות, אבל אנחנו אוהבי השם, כל הזמן מנשקים מזוזה וצמים ביום כיפור'.

פעם מושך אלי את אימו בסינרה ושאל: אימא, למה את מאכילה את היונים והעפרונים? למה הן לא מחפשות מזון בעצמן? והיא המיסטיקנית משיבה לו: אלי קרידו, למה אינך מבין? היונים והציפורים הן נשמות אבודות המחפשות תיקון. הן תלויות בין שמים וארץ ועדיין לא נפתחו בפניהן שערי שמיים. הן נעות ונדות בעולם בסבל נוראי. כשיפתחו שערי שמים בפניהן, הן יזכרו את משפחתנו לטובה ויבקשו עלינו ברכה. כשהיונים והעפרונים יעלמו מן העולם גם בני אדם לא יהיו קיימים עוד".

היטיבה לאבחן אותה הצוענייה החורנית שפתחה לה גורל בחצי גרוש. היא אומרת לה: מלאך המוות ילבש את בגדיו האדומים ואת תלבושי את בגדייך השחורים. היא מזהה את המשפחה המוזרה של פלומה ואומרת: ליבך נתון כל הימים למלאכים ולשרפים, ליונים ולציפורים ולצמחי תבלין ריחניים. את מבקשת להשליט סדר חדש בעולם ולהביא עליו שלום, אך העולם שוחר מלחמה".